

ÜZÜ SABAHHA DOĞRU

Məlahət Soltanqızının "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" poeması haqqında

Bu qeydlərdə Məlahət Soltanqızının 2004-cü ildə (özünün yazdığına görə) qələmə aldığı "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" adlı poeması haqqında danışmaq istərdim. Ancaq müəllifi bu mövzuya gətirən məqamlara bir növ tarixi aspektdə münasibət bildirməyi də vacib hesab edirəm. Gəlin yada salaq; 1980-ci illərin sonuna doğru mənəfur Zori Balayanın "Ocaq" adlı kitabı meydana çıxdı. Həmin kitabda erməni ruhunun törənməsi olunması və bu ruhun gücə çevrilərək türklərə məxsus tarixi torpaqların zəbt olunması, işğalı ideya kimi qarşıya qoyulurdu. Ermənilər (haylar) qədim, nadir etnos kimi xarakterizə olunur və bununla da keçmiş Sovet imperiyası hüduklarında insanlara tələq olunurdu ki, haylar nadir və qədim xalqdır, onları qorumaq ən azı bəşəri bir dəyərdir.

Əlbəttə, o vaxt Zori Balayana bu və ya digər dərəcədə müxtəlif cavablar verildi. İsa Qəmbərovun, Ziya Bünyadovun və digərlərinin ilkin məktub şəklindəki cavabları o dövrün məşhur "Mövqe" verilişinin müəllifi Henrix Baraviki təmin etməmişdir. Henrix Baravik həmin verilişdə Ermənistanın tarixi haylar vətəni kimi xarakterizə olunmasını əsas götürür, nə qədər saxta olsa da, bu fikri düşüncələrə yeritməyə çalışırdı. Əlbəttə, daha sonralar Sabir Rüstəmxanlının "Ömür" kitabı adlı əvəzsiz, dövrünə görə çox qiymətli olan publisistik əsəri ortaya çıxdı. Birmənalı olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Sabir Rüstəmxanlının "Ömür" kitabı həmin dövrün publisistika incisi kimi milli hisslərin vulkanik şəklində üzə çıxmasında əvəzsiz rol oynadı.

Ancaq düşmən öz işində idi. Ermənistan respublikasında artıq keçmiş Sovet tənqidi rəhbərlərin sözü keçmirdi. Hərçənd ki, onların özləri də şübhəli mövqelərdə idilər. "Qarabağ" komitəsi, "Krunq" təşkilatı, digər faşist yönümlü qruplar artıq əhalinin beynini zəhərləmişdi. İnsanları sözlü həqiqi mənasında şüurlü düşüncədən məhrum etmiş, bir növ onları yırtıcıya çevirmişdilər. Qısaqı, bu yerdə onu demək lazımdır ki, Azərbaycan mənəvi mühiti ermənilərin bu aqressiyalarına baxmayaraq, hələ də milli barışıq yönümlərini axtarmaqda idi. Doğrudur, Sumqayıt hadisəsi baş vermişdi. Ancaq hələ də sübut etmək olmurdu ki, bu Sumqayıt hadisələrinin baş verməsində yenə katalizator, qızıdırıcı amil hayların öz məqsədlərinə tabe tutulmuş proqram əsasında icra olunmuşdu. Ən dəhşətli də o idi ki, artıq Ermənistan ərazisindəki azərbaycanlıların vəhşicəsinə deportasiyasına başlanılmışdı. İnsanlar öldürülürdü. Qeyri-insani cəzalara məruz qoyulurdu. Adamların evləri gözlərinin qabağında talan olunurdu. Razılaşmayanlar yerində öldürülürdü. Hətta Quqarq hadisələri adı ilə məşhur olan hadisə də o vaxt baş vermişdi; uşaqlar geniş ölçülü borunun içərisinə doldurularaq ağzı qapadılmış və dağdan üzə aşağı yumalanmışdı.

Bir sözlə, XX əsrin son on illiyi hayların türklərə qarşı - Ermənistanın Azərbaycana qarşı milli ədavət səviyyəsində düşmənçiliyi o yerə çatdı ki, zaman-zaman formalaşmış, az qala

yaddaşlara işləmiş olan dostluq və yaxud digər insani hisslərin hamısı arxa plana keçdi. Bu da nəticədə milli ədavət, milli düşmənçilik mərhələsinin başlanğıcı oldu. Bütün bunlar, əlbəttə, çox böyük fəlakətlərdən xəbər verirdi. Qarşılıqlı ittihamlar, ölümlər, qanlarla müşayiət olunan hadisələr axır ki, qarşısızlıq məcraya düşdü. Xocalı hadisəsi ermənilərin rus hərbi birləşmələrinin gücündən istifadə edərək azərbaycanlılara qarşı qətlə törətmiş və bunu soyqırma çevirməsi tarixin nadir hadisəsi kimi heç vaxt unudulmayacaq.

Danışdıqca danışmaq, yazdıqca yazmaq istəyirəm. Dağlıq Qarabağ iddiası ilə aqressiyaya, düşmənçiliyə başlamış olan ermənilər Rusiyanın imperiyapərəst dairələrinin gücündən istifadə edərək və əlbəttə, Azərbaycanda yaranmış başıpozuqluqdan bəhrələnmək Dağlıq Qarabağla qonşu olan rayonları da işğal edərək bir növ Azərbaycanın tarixi ərazilərini dünyanın gözü qarşısında qəsb etdilər.

Məlahət Soltanqızı təqribən 20 il bundan əvvəl yazdığı əsərində həmin dövrə aid olan düşüncələri yazıya gətirir. Ən başlıcası, özü bəri başdan deməyə də, elə əsərinin adı ilə oxucuya xatırladır ki, ölkə içi hadisələri daha düzgün istiqamətə yönəltmək vacibdir. Bunun üçün gərək adamlar başa düşsünlər ki, bir-birinə düşmən kəsilmək yox, bütün kini, nifrəti birləşdirib Azərbaycan adlı ölkəmizin qəsdinə düşməyə ermənilərə qarşı çevirməliyik. M.Soltanqızı doğru düşünür. Həmin dövrdə hadisələrin gedişatı bir çox hallarda insanların düşüncəsinə qeyri-real istiqamətdə təsir göstərirdi. Sanki adamlar ölkə içi mühitdə bir-birinə təqsirləndirirdi. M.Soltanqızı da bir ziyalı olaraq bəri başdan öz düşüncələri ilə mənəvi mühitə təsir etmək, onların qəzəblərini, güclərini, kinlərini və əlbəttə, hətta qərəzlərini düşməyə yönəltmək zərurətini diqqətə çəkirdi.

M.Soltanqızı əsərinin başlanğıcında konkret olaraq mətləbi aydınlaşdırmadan "mən bu torpaqda doğulmuşam" deyir, "mən bu yerin övladıyam" deyir. Bunu ona görə deyir ki, ermənilər və onlara züym tutanlar hadisələrin başlanğıcındakı azərbaycanlıları vəhşi köçürülər deyər dünyaya tanıtmğa cəhd göstərirdilər. Sanki müəllif bu missiyani öz üzərinə götürür ki, o, mənəvi mühit üçün əsas olan faktı düşüncəyə yeritmişdir. Bunun üçün həqiqəti deməlidir. Sadəcə, birmənalı, hamının başa düşəcəyi həqiqəti. Yəni mənsub olduğu etnosun bu yerdə, bu torpaqda doğulub, böyüyüb, boya-başa çatdığını dünya arenasına çıxarmalıdır. Zənnimcə, bu yerdə mətnin özünü oxucuya təqdim etmək daha yaxşı olar:

Bu torpaqda doğulmuşam,
Bu torpaqda böyümüşəm,
Bu torpağın çörəyini yemişəm
Adına vətən deyib,
anam qədər sevmişəm.
Qəlbimə həmdəm bilib,
dərdlərimi bölmüşəm.

Saymaqla qurtararmı
Vətənimin dərdləri?
Bir qeyrətə gələrmı
Bu vətənin ərləri?
Bu torpaq babalardan
Bizə bir yadigarıdır.

Bu torpaqda yaşamış
bizim ulu babalar,
Bu torpağı əkdilər,
becərdilər, yedilər.

Ömrü başa vuranda:
-Bu torpağı qoruyun,
Bura Vətən - dedilər -
Qoruya bilmədik bu torpaqları...
Şimal-cənub deyərək ikiyə ayırdılar.
Başı nələr çəkdi yazıq millətin.
Ətin yeyib, sümüyün somurdular,
Paramparça oldu bu məmləkətim.

Müəllifin ağırlı düşüncələrini başa düşmək olar. O, tənqidiyə varmadan elə misralar, elə ifadələr işlədir ki, biz həmin ifadələrlə, həmin misralarla sanki tarixə nüfuz edirik. Zamanı həmin misraların üzərindən keçib gedərək baş verən olayları gözlərimizin önündə canlandırırıq.

O, ərənlərin düşüncələrini yada salır. Hətta torpağı əkməyin, becərməyin, qorumağın nə demək olduğunu misra-misra dilinə gətirir. Əlbəttə, bu yerdə Anarın "Dədə Qorqud" filmi və ssenarisi ilə bağlı məqamlar da yaddaşımızda canlanır. Çünki müəllif torpağın nə demək olduğunu, onu əkməyin nə demək olduğunu ilə eyniləşdirir. Bu məsələlərin bir-birini necə tamamlamağını diqqətə çəkir. Bir sözlə, M. Soltanqızı torpağı təmənnü edir. Və torpağa sevginin əsas qaynağını onun vətən anlamı ilə birləşdirir. Və nəhayət, belə bir fikrə gəlir ki, nəsillər qoruduqları torpağı, əkdikləri yeri, yurdu, yaşadıqları ərazini müqəddəs biliblər, onu vətən adlandıırıblar.

Əlbəttə, ayrı-ayrı məqamlarda Məlahət Soltanqızının da qəlbindən qara qanlar axır. O çox ağır düşüncələrlə məmləkətin başına gəlmiş faciələri yada salır. Ölkənin paramparça olmağını, hətta bu gün bir çox ərazilərin vətəndən kənardə qalmağını böyük faciə kimi xatırladır. Bütün bunlar onu göstərir ki, müəllif misra-misra olsa da, hətta konkret məqamların özünü göstərməyə də, öz sözü boyu xalqın tarixi ilə irəliləyir. Xalqın tarixindən kənardə olmadığını diqqətə çəkir.

O, təəssüflənir, başı bəlalər çəkmiş millətin necə faciələr yaşadığını çox ağır təəssürlə xatırladır.

Bütün bunlardan sonra onu demək lazımdır ki, müəllif ümumi bir fikrə gəlir; ona görə Azərbaycan xalqı bu faciələrə düşər ki, onun sinəsində yer verdiyi, qəlbine doğma hesab etdiyi insanlara ona xəyanət ediblər.

Prinsipcə, bəzi məqamlarda müəllifin ümumi şəkildə yazdığı əhvalatları biz bir az da açıqlaya bilərik. Ancaq buna lüzum yoxdur, çünki Azərbaycan xalqının tarixi əraziləri hesabına dövlət qurmuş, bu ərazilərə hakim olmuş təcavüzkar bir etnosun iç üzünü müəllifin təsvirlərindən görmək heç də çətin deyil.

Müəllif hətta epik təsvirləri az qala publisistik təsvir səviyyəsinə endirir. Ən başlıcası, tarixi həqiqəti olduğu kimi vermək üçün təsvirin publisistik gücündən yararlanmağa çalışır. Ritorik suallar qoyur. Həmin suallara bu və ya digər dərəcədə özü cavab verməyə çalışır. Yəni özünün mənsub olduğu xalqın başına gələn fəlakətlərin səbəbkarı kimdir. Axı hansı səbəbdən bu ölkə, bu xalq bu boyda bəlalər daşıyır? Bütün bunların hamısını özünün təhkiyəsi ilə oxucuya çatdırmaq gücündə ol-

duğunu yazısı ilə göstərə bilir.

Sanki M.Soltanqızı belə bir suala cavab vermək istəyir ki, axı bu ölkə, bu xalq zaman-zaman tanıdığı insanlardan niyə bu qədər pislilər görüb? Nəticə isə buna gəlir ki, bizim xalqımız çox humanist, insanpərvər, ona sığınanları heç vaxt özündən geri qovmayıb, onlara doğma münasibət bəsləyib, onları hifz etməyə çalışıb. Əvəzində isə bir çox hallarda pislilər görüb. İndi əsas mənzərə M.Soltanqızının əsərində təsvir olunan şəkildə inkar olunmaz həqiqət kimi nəsillərin gözləri qabağında baş verib. M.Soltanqızı yazır:

Bizim qonşu ermənilər
Qonşu deyil, gəlmədilər.
Məkansızlar bu torpağa
Məkan deyib durdular.

Əvvəl çadır qurdular
Sonra salıb bağ-bağat
İçində ev qurdular.
Bu məkansız millətə
Bu torpaqda yer verdik.
"Qoy yaşasınlar" - dedik.
Yaşadılar, bu azmızı
Sonra qalxıb anıdın
"- Bu yer mənim" - dedilər.
Dəyişdilər kəndlərin,
Küçələrin adını.
Dəyişdilər bağların,
Rayonların adını.
"- Bu yer mənim" - dedilər.

Yeni xəritə çəkildilər,
Yeni sərhəd çəkildilər,
Bizim müsəlmanların
Səbri dağdan böyükdür,
"Qoy yaşasınlar" dedik.

Beləliklə, düşmənin kimliyini dərk etmək üçün ona yaxşılıq edib, onun münasibətini gözəmək haqqında deyilənlərin nə qədər doğru olduğunu özümüzdə aid olan tarix kifayət qədər dolğunluğu ilə bizə çatdırır. Ən pisi də odur ki, insana yaxşılıq edəsən və ondan hörmət gözləyəsən. Əvəzində isə səni ittiham edər, böhtanlar ata, saxta xəritələr tərtib edər. Və bununla da sənin ərazilərinə sahiblik iddiasında ola.

M.Soltanqızının "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" adlı poeması 20 il bundan əvvəl yazılmış olsa da, bu gün də dəyərini itirmir. 44 günlük müharibədə məğlub edilmiş, ordusu darmadağın olunmuş Ermənistan ən müxtəlif bəhanələrlə razılaşdığı, sözsüz imza atdığı bəyanatın tələblərinə əməl etmir. Bu gün də tarixi düşmənçilik ənənələrini davam etdirməyə çalışır.

Görünür, 20 il bundan əvvəl yazılmış əsər və bu gün Azərbaycan ordusunun qələbəsi ilə başa çatmış müharibə bir-birini nə qədər tamamlayırsa, yenə də cavabsız bir sual qoyur: Biz tarixi düşmənlərimizə nədə, nə vaxt və necə güzəşt etməliyik?

Maksim Qorki dünyanın böyük yazıçılarında biri idi. Doğrudur, indi onun adını çox az yada salırlar. O deyirdi ki, düşmən təslim olmayanda onu məhv edirlər. Bəli, bu gün Azərbaycan ordusu təslim olduğunu etiraf etməyən Ermənistanın işğalçı qüvvələrinə məhv etmək iqtidarındadır.

M.Soltanqızı da öz poemasında məhz düşməni axıracan məhv etmək, yəni onu həqiqətə tabe olmaq məcburiyyətinə gətirməyin həqiqətini demək istəyir.

(Davamı var)